

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 343.97

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2024-9.03>

ВАЛЕРІЯ БОНДАРЕНКО-БЕРЕГОВИЧ

доктор філософії, старший судовий експерт

Житомирського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру МВС України, Україна

ndekc2019@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5314-6439

Анотація. У статті досліджено основні джерела нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні, аналіз яких свідчить про відсутність законодавчого закріплення визначення досліджуваної категорії. При цьому законодавцем закріплено поняття «судова експертиза», що виступає основним завданням провадження експертної діяльності у цілому.

Установлено, що під час воєнних дій особливої актуальності набуває військова експертиза, що спрямована на визначення вартості та використання нерухомого та рухомого майна Збройних сил України, а також встановлення й оцінку обставин окремих подій і рішень. При цьому сьогодні достатньо поширеними є проведення судово-товарознавчої експертизи та визначення вартості збитків, спричинених збройною агресією РФ.

Зауважено, що існує потреба у проведенні судових медичної та психологічної експертиз, оскільки збройна агресія спричиняє шкоду не лише майну, а й життю, фізичному і психологічному здоров'ю людини. Також вплив на людське здоров'я здійснює навколишнє середовище, у зв'язку з чим проаналізовано окремі аспекти проведення судових інженерно-екологічних експертиз, зокрема щодо визначення збитків, спричинених ґрунтам, лісовим насадженням та атмосферному повітрю.

Окрему увагу звернено на те, що в умовах правового режиму воєнного стану судові експерти стикаються з різноманітними проблемами. Це зумовлено небезпекою для життя та здоров'я суб'єктів провадження судово-експертної діяльності, а також обмеженістю доступу до отримання матеріалів для проведення необхідних експертних досліджень.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, експертиза, судова експертиза, військовий стан, судовий експерт.

FORENSIC EXPERT ACTIVITIES IN UKRAINE DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL STATE

UDC 343.97

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2024-9.03>

VALERIA BONDARENKO-BEREHOVYCH

PhD, senior forensic expert

Zhytomyr Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Ukraine

ndekc2019@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5314-6439

Abstract. In the article the main sources of regulatory legal regulation of forensic expert activity in Ukraine were studied, the analysis of which indicates the lack of legislative consolidation of the definition of the researched category. At the same time, the legislator fixed the definition of «forensic expertise», which acts as the main task of conducting forensic expert activity in general.

It has been established that during hostilities, military expertise becomes especially relevant, aimed at determining the value and use of immovable and movable property of the Armed Forces of Ukraine, as well as establishing and evaluating the circumstances of individual events and decisions. At the same time, today it is quite common to conduct a forensic examination and determine the cost of damages caused by the armed aggression of the Russian Federation.

The possibility of conducting a forensic-medical forensic-psychological examination was noted, since armed aggression causes damage not only to property, but also to life, physical and psychological health of a person. Human health is also influenced by the environment, in connection with which certain aspects of conducting forensic engineering and ecological examinations were analyzed, in particular, with regard to determining the damage caused to soils, forest plantations, and atmospheric air.

Particular attention is paid to the fact that in the conditions of the legal regime of martial law, forensic experts are faced with various problems. This is due to the danger to the life and health of the subjects of forensic expert activity, as well as the limited access to obtaining materials for conducting the necessary expert research.

Key words: forensic expert activity, expertise, forensic examination, martial law, expert.

Постановка проблеми. У сучасних реаліях діяльність судових експертів виступає важливим елементом здійснення правосуддя, що зумовлено потребою у проведенні кваліфікованого, незалежного та об'єктивного дослідження, спрямованого на максимізацію використання науково-технічного прогресу. Останнім часом в Україні спостерігається значне зростання ефективності судових експертиз, що пов'язано з упровадженням новітніх технологій, методик дослідження та стандартів експертної діяльності. Ураховуючи нові виклики, зумовлені повномасштабним вторгненням та окупацією частини територій, судово-експертна діяльність набуває особливої значимості, а також викликає різноманітні труднощі.

Зокрема, має місце збільшення кількості звернень до експертних установ, що переважно пов'язано з фіксацією наслідків ворожих обстрілів, знищенням інфраструктури, військовими злочинами. Окрім відповіді на питання за окремими експертними напрямками завдань, в умовах сьогодення судові експерти залучаються з метою визначення розміру матеріальних збитків, що спричинені військовою агресією РФ, найбільш поширеними з яких є будівельно-технічні, товарознавчі, вибухотехнічні, авто-товарознавчі, інженерно-психологічні та психологічні.

Сьогодні частина територій України перебуває в тимчасовій окупації, інші – перебувають в оточенні або належать до зони ведення активних бойових дій. У цьому зв'язку виникає проблема здійснення повноцінної судово-експертної діяльності, що зумовлено реальними загрозами для життя і здоров'я судових експертів у процесі проведення огляду об'єкта дослідження, що додатково зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти судово-експертної діяльності у різних сферах досліджувалися у працях Т.В. Авер'янової, В.Д. Арсен'єва, Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, А.В. Дулова, А.А. Ейсмана та ін. До того ж питання проведення судових експертиз в умовах ведення військових дій вивчалися у працях В.І. Алексейчук, А.В. Бойка, Ю.М. Черноуса, Б.М. Гамалюка, В.І. Лямпель, Р.Г. Цимбаліста, Л.С. Даценко, Є.Є. Демидової, Т.В. Лози та ін. При цьому питання проведення судово-експертної діяльності в умовах повномасштабного вторгнення залишається малодослідженим у науковій літературі.

Мета статті – дослідження особливостей провадження судово-експертної діяльності під час дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення ключовими завданнями для Української держави є надання відсічі збройному нападу, відновлення прав і свобод громадян, порушення яких має місце щодня, а також забезпечення принципу невідворотності покарання осіб, винних у скоєнні воєнних злочинів. У цьому зв'язку існує нагальна потреба у забезпеченні реалізації ефективних криміналістичних процедур, що сприятиме розслідуванню фактів порушення законів та звичаїв ведення війни (ст. 438 КК України), застосовуючи не лише національні, а й міжнародні правові механізми. Кожен суб'єкт, який винний у вчиненні військових злочинів, має понести реальне і неминуче покарання, відшкодувати причинену шкоду, а також повноцінно реалізувати принципи справедливості й верховенства права [1, с. 582].

Експертна діяльність виступає одним із ключових елементів правосуддя в Україні, ефективність якого перебуває у прямій залежності від рівня нормативно-правового регулювання судових експертиз. Як зазначено у п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України, урегулювання основних аспектів судових експертиз здійснюється виключно на основі законів України [2].

Сьогодні в Україні відсутній єдиний кодифікований нормативний акт, яким урегульовано ключові засади провадження судово-експертної діяльності. Водночас ухвалено цілу низку різноманітних

законодавчих і підзаконних актів, які врегульовують окремі аспекти проведення судових експертиз у різних сферах. Зокрема, основними нормативними джерелами регулювання судово-експертної діяльності є: Конституція України [2]; Кримінальний-процесуальний кодекс України [3]; Цивільний процесуальний кодекс України [4]; Господарський процесуальний кодекс України [5]; Кодекс адміністративного судочинства України [6]; Митний кодекс України [7] тощо; закони України: «Про судову експертизу» [8]; «Про наукову і науково-технічну діяльність» [9]; Положення Міністерства охорони здоров'я «Про бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів та республіканське бюро» [10]; накази Міністерства юстиції України: «Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України» [11]; «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру атестованих судових експертів» [12] та інші відомчі акти різноманітних міністерств.

Спеціалізованим нормативним актом, яким регламентовано провадження експертної діяльності в Україні, виступає Закон «Про судову експертизу», котрим урегульовано ключові організаційні, нормативні та фінансові аспекти діяльності судових експертів у процесі провадження правосуддя. Положення зазначеного законодавчого акту є загальними, оскільки поширюються на всі види судових експертиз, зокрема з таких питань: обсяг прав, обов'язків та відповідальності, процедура атестації, оплата праці та соціального захисту судових експертів, міжнародне співробітництво у досліджуваній сфері тощо [8].

Варто зауважити, що положення вказаного вище законодавчого акту не містять визначення категорії «судово-експертна діяльність». При цьому законодавцем закріплено визначення категорії «судова експертиза», під якою розуміється проведення дослідження, в основу якого покладено використання спеціальних знань у різноманітних сферах науки, техніки, ремесла або мистецтва, щодо об'єктів, процесів і явищ, метою котрого є надання висновків із питань, які є чи можуть бути предметом судового розгляду. До того ж у ст. 3 даного законодавчого акту зазначено, що провадження судово-експертної діяльності передбачає дотримання принципів законності, об'єктивності, незалежності та повноти дослідження [8].

Ураховуючи відсутність визначення досліджуваного поняття на законодавчому рівні, пропонуємо звернутися до трактування даної категорії у науковій літературі. Так, відповідно до позиції О.В. Тимченка, під досліджуваним поняттям варто розуміти процес дослідження об'єктів чи явищ компетентним, незалежним та неупередженим суб'єктом, тобто судовим експертом, який наділений компетенцією щодо проведення таких досліджень порядку, визначеному законом [13, с. 94].

У вище представленому визначенні ключова увага зосереджена виключно на проведенні судових експертиз, що є дещо обмеженим. Незважаючи на те що функція проведення дослідження відіграє визначальну роль у судово-експертній діяльності, вона не обмежена виключно нею. Зокрема, діяльність судових експертів пов'язана з реалізацією функцій, які покладено положеннями нормативно-правових актів на судового експерта, зокрема щодо надання об'єктивного й обґрунтованого висновку за результатами проведення такого дослідження.

Водночас реалізація таких функцій є можливою виключно за умови забезпечення належної організації діяльності судових експертів у цілому. Серед ключових організаційних засад їхньої діяльності належать такі: проведення підготовки, атестації, переатестації та підвищення кваліфікації, що забезпечує на належний рівень правосуддя; розвиток сфери наукових досліджень і розробок із питань організації та проведення судових експертиз [14, с. 405].

Унаслідок повномасштабного вторгнення РФ проти нашої держави 24 лютого 2022 р. на підставі Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» оголошено правовий режим воєнного стану, який діє дотепер [15]. До того ж 14 березня 2022 р. затверджено Наказ Міністерства юстиції України «Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану». Положеннями зазначеного нормативного документа передбачено зупинення проведення планових перевірок судових експертів, а також пролонговано терміни дії кваліфікаційних свідоцтв таких суб'єктів за умови, що ними було подано відповідні заяви про проходження атестації [16].

Сьогодні особливої актуальності набуває такий вид судової експертизи, як військова, загальні процедурні аспекти якої врегульовано положеннями відповідних галузевих інструкцій та науково-методичних рекомендацій. Зазначеними підзаконними актами встановлено, що до питань військової експертизи віднесено встановлення й оцінку обставин застосування та дій військових підрозділів,

установлення обставин загибелі людей чи спричинення інших тяжких наслідків, втрати військової техніки, боєкомплекту, об'єктів інфраструктури і державної влади та особистого майна громадян; установлення відповідності між діями чи бездіяльністю посадових осіб до вимог керівних документів тощо [17].

Відповідно до Закону України «Про правовий режим майна у Збройних силах України», під категорією «військове майно» потрібно розуміти майно, що перебуває у державній власності та закріплено за військовими частинами, установами, організаціями та закладами системи Збройних сил України. До зазначеної категорії належать об'єкти нерухомого майна, пристрої передачі даних, озброєння, бойова техніка, боєприпаси, продовольство, паливно-мастильні матеріали, предмети технічного, аеродромного, речового, шкіперського, культурно-просвітницького, медичного, ветеринарного, хімічного, побутового та інженерного майна [18].

Водночас військове (корабельне) майно можливо розглядати як сукупність засобів та сил, що належать до складу військових частин, кораблів та з'єднань, а також матеріально-технічні об'єкти, що передані їм у постійне або тимчасове користування та призначені для виконання бойових завдань, проведення виховної роботи, організації військового побуту, належної експлуатації, зберігання і ремонту військової техніки та озброєння [19]. При цьому зазначений перелік не є вичерпним.

Достатньо тісно пов'язаною з військовою є товарознавча експертиза військової техніки, майна та озброєння. Завданнями зазначеного різновиду товарознавчої експертизи є: визначення вартості об'єктів дослідження, що використовуються у військових цілях; визначення призначення і типу досліджуваного об'єкта; визначення властивостей та характеристик об'єкта дослідження; визначення країни походження, року виготовлення і виробника об'єктів тощо [17].

В умовах ведення бойових дій достатньо поширеною є проведення судово-товарознавчої експертизи, зокрема майна, яке не використовується для військових цілей. Проведення оцінки матеріальних збитків, завданих власнику об'єктів рухомого майна в результаті збройної агресії РФ, належить до компетенції експерта-товарознавця. Судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням оцінки майна, провадиться у порядку, визначеному положеннями Закону України «Про судову експертизу», з урахуванням специфіки, установленої даним законодавчим актом із методичних питань [20].

Варто зауважити, що методичні аспекти проведення оцінки майна визначені положеннями національних стандартів, методиками та цілою низкою нормативно-правових актів. У процесі проведення оцінки майна будь-якої форми власності обов'язковим є дотримання і виконання вимог національних стандартів суб'єктами судово-експертної діяльності.

До об'єктів судово-товарознавчої експертизи належать продукція, товари, сировина, обладнання, рослини, зразки для проведення порівняльного дослідження, маркування і пакування тощо [8]. У зв'язку з повномасштабним вторгненням 20 березня 2022 р. прийнято окремий Порядок визначення шкоди та збитків, положення якого спрямовані на забезпечення захисту прав та інтересів України у процесі подальшого розгляду справ у міжнародних та іноземних судових інституціях щодо відшкодування матеріальної шкоди. Положеннями зазначеного підзаконного нормативного акту передбачено, що визначення розміру завданої шкоди здійснюється окремо за різними напрямками, у тому числі прямі збитки і втрати юридичних осіб будь-якої форми власності, окрім громадських об'єктів нерухомого майна комунальної форми власності [21].

Водночас вищевказаним Порядком встановлено, що визначення розміру збитків здійснюється на підставі положень Методики, що затверджується спільним наказом Міністерства економіки та Фонду державного майна. Використання зазначеної методики є обов'язковим у процесі проведення судових експертиз, що пов'язані з визначенням розміру завданої шкоди суб'єктам, постраждалим унаслідок збройної агресії РФ. До того ж методичні положення мають переважне значення порівняно з іншими нормативними актами, методиками і рекомендаціями, які визначають питання розміру збитків. У разі коли положеннями Методики не врегульовано окремі аспекти проведення судово-товарознавчої експертизи, суб'єкт судово-експертної діяльності застосовує норми правових актів у сфері оцінки майна, іншими актами законодавства з питань оцінки майна, положення міжнародних і національних стандартів, а також міжнародної практики. Установлення розміру збитків здійснюється в іноземній валюті, приймаючи за основу долар США, додатково зазначаючи гривневий еквівалент [22].

Окрім цього, в умовах військового стану особливої значимості набуває проведення судово-медичних експертиз. Ураховуючи активні військові дії, з 2022 р. значно зростає кількість людських утрат, що актуалізує проведення окремих видів криміналістичних досліджень. Вони поділяються на три основні види: експертиза трупа, основним завданням якої є встановлення обставин і причин смерті особи; експертиза характеру та тяжкості тілесних ушкоджень; дослідження речових доказів, що мають біологічне походження. До того ж, ураховуючи масштаби військового вторгнення, 9 березня 2022 р. ухвалено наказ, положеннями якого врегульовано основні аспекти проведення судово-медичної експертизи в умовах ведення активних бойових дій, а також забезпечено високий рівень взаємодії між різними державними органами й установами [23].

Окрім того, військова агресія негативно впливає на психологічний стан громадян, у зв'язку з чим актуалізується питання відшкодування моральної шкоди, а отже, і проведення судово-психологічної експертизи. Об'єктом проведення психологічної експертизи є особи будь-якого віку, які не мають психологічних захворювань. Ключовими завданнями судово-психологічної експертизи є: дослідження індивідуальних психологічних особливостей, психологічних рис характеру, основних якостей індивіда, мотивоформуючих чинників психічного життя та поведінки, емоційних станів і реакцій, тенденцій перебігу психологічних процесів, рівня розвитку особи та індивідуальних характеристик.

Судово-психологічна експертиза спрямована на встановлення особливостей психологічної діяльності та її специфічних характеристик, що мають юридичне значення та можуть спричинити настання правових наслідків. Проведення зазначеного виду судової експертизи сприяє встановленню того, чи дійсно особі було завдано моральних страждань, тобто моральної шкоди, у тих умовах і обставинах, які є предметом розгляду в рамках судового провадження, а також визначення розміру грошової компенсації [24].

У контексті досліджуваного питання варто звернути увагу на проведення судової інженерно-екологічної експертизи, метою якої є визначення завданих збитків докільню внаслідок збройної агресії РФ, специфіку яких визначено положеннями окремих підзаконних нормативних документів. Так, обчислення розміру шкоди, завданої ґрунтам і земельним ділянкам, здійснюється суб'єктами, наділеними функціями державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері охорони довкілля, на основі матеріалів, якими підтверджено факт такого забруднення [25].

До того ж обчислення розміру шкоди, спричиненої неорганізованими викидами в атмосферне повітря, здійснюється уповноваженими суб'єктами, до компетенції яких віднесено провадження державного нагляду (контролю) у галузі навколишнього середовища, на основі матеріалів, якими підтверджується факт забруднення [26]. Своєю чергою, обчислення спричиненої земельним ділянкам лісогосподарського призначення, лісовим розсадникам, захисним насадженням лінійного типу, лісовим культурам тощо, провадиться суб'єктами лісової охорони на підставі матеріалів, отриманих від власників та лісокористувачів [27]. Отже, проведення судової інженерно-екологічної експертизи визначення шкоди, спричиненої навколишньому середовищу, передбачає отримання судовим експертом вихідних даних від уповноважених суб'єктів.

У сучасних умовах тривалої дії правового режиму воєнного стану виникають численні загрози та перепони у процесі провадження судово-експертної діяльності. Окремі проблеми стосуються обмеженості доступу до місць скоєння військових злочинів, надмірного рівня втручання органів державної влади у діяльність судових експертів, правоохоронних органів та інших уповноважених структур. Також спостерігається недостатній рівень ресурсного забезпечення судових експертів, зокрема лабораторним обладнанням; недостатність діючих судових експертів впливає на виникнення додаткових обмежень можливостей для проведення точних експертиз. Особливо негативним явищем є існування підвищеної небезпеки для життя і здоров'я судових експертів, що зумовлено постійними обстрілами. Кожна з перелічених проблем вимагає невідкладного реагування з боку владних інституцій та міжнародних організацій, що сприятиме підвищенню ефективності судових експертиз, ураховуючи реалії військового стану [28].

Особливої актуальності в умовах воєнних дій набуває можливість забезпечення судових експертів сучасним технічним обладнанням, що сприятиме використанню безконтактної форми роботи з окремими об'єктами дослідження, фіксуванню їхнього стану, місцезнаходження незалежно від масштабів та доступності, наприклад за допомогою безпілотних літальних апаратів, а також проведення їх виїмки і знешкодження. Здійснення розрахунків розміру спричинених збитків є можливим шляхом

використання технологій створення 3D-моделей за допомогою спеціальних принтерів. Одними з ключових передумов підвищення ефективності судових експертиз за допомогою таких високотехнологічних інструментів виступають проведення навчання судових експертів та опанування ними навичок користування такими технологіями. При цьому, урахувавши високу вартість новітніх технологій, існують побоювання щодо їх практичного використання судовими експертами, у тому числі й через ризики обстрілів [29, с. 27].

Висновки. У роботі представлено результати дослідження основних особливостей провадження діяльності судових експертів в умовах воєнного стану, а також положень ключових нормативно-правових актів, якими врегульовано зазначену сферу та запроваджені зміни. За результатами проведеного аналізу визначено основні проблеми в діяльності судових експертів, а також напрями вдосконалення даного питання.

Більшість зазначених проблем зумовлено обмеженістю доступу до безпосереднього місця вчинення воєнного злочину, зокрема на тимчасово окуповані території або зони ведення активних бойових дій. У багатьох випадках виїзд судового експерта для проведення експертизи може зумовлювати існування реальної загрози для життя і здоров'я. Також негативний вплив відіграє обмеженість ресурсів для проведення судових експертиз: протягом усього часу повномасштабного вторгнення пошкоджено величезну кількість нерухомих об'єктів та рухомого майна, унаслідок чого судові експерти занадто перевантажені, що впливає на збільшення тривалості проведення експертних досліджень. Існування таких проблем актуалізує питання підвищення ефективності судових експертиз, зокрема шляхом збільшення кількості судових експертів, та ресурсного забезпечення судово-експертних установ в Україні. Важливим є напрям удосконалення законодавства та використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у діяльності експертів.

REFERENCES

1. Shevchuk, V.M. (2020). Kryminalistychni zasoby, metody ta tekhnolohii protydii zlochynam u sferi natsionalnoi bezpeky v konteksti yevropeiskoi intehratsii. *Publishing House «Baltija Publishing»*, 6. 582–604. [in Ukrainian].
2. Konstitutsiia Ukrainy: vid 28.06.1996 roku, № 254k/96-VR. *VVR*, 1996, № 30, st. 141. [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13.04.2012 roku, № 4651-VI. *VVR*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, st. 88. [in Ukrainian].
4. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 18.03.2004 roku № 1618-IV. *VVR*, 2004, № 40-41, 42, st. 492. [in Ukrainian].
5. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 06.11.1991 roku № 1798-XII. *VVR*, 1992, № 6, st. 56. [in Ukrainian].
6. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: vid 06.07.2005 roku № 2747-IV. *VVR*, 2005, № 35-36, № 37, st. 446. [in Ukrainian].
7. Mytnyi kodeks Ukrainy: vid 13.03.2012 roku № 4495-VI. *VVR*, 2012, № 44-45, № 46-47, № 48, st. 552. [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy «Pro sudovu ekspertyzu»: vid 25.02.1994 roku № 4038-XII. *VVR*, 1994, № 28, st. 232. [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist»: vid 26.11.2015 roku № 848-VIII. *VVR*, 2016, № 3, st. 25. [in Ukrainian].
10. Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy «Pro biuro sudovo-medychnoi ekspertyzy upravlin okhorony zdorovia oblasnykh vykonavchykh komitetiv ta respublikanske biuro (Avtonomnoi Respubliky Krym)»: vid 17.01.1995 roku № 6. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0258-95#Text>. [in Ukrainian].
11. Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku prysvoiennia kvalifikatsiinykh klasiv sudovykh ekspertiv pratsivnykam naukovo-doslidnykh ustanov sudovykh ekspertyz Ministerstva yustytzii Ukrainy»: vid 30.12.2011 roku № 3660/5. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0002-12#Text>. [in Ukrainian].
12. Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia derzhavnogo Reiestru atestovanykh sudovykh ekspertiv»: vid 29.03.2012 roku № 492/5. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12#Text>. [in Ukrainian].
13. Tymchenko, O.V. (2016). Osoblyvosti sudovo-ekspertnoi diialnosti pry rozsliduvanni zlochynu Zabrudnennia moria (st. 243 KКУ). *Aktualni pytannia publichnoho ta pryvatnoho prava*, 3 (14). 93-96. [in Ukrainian].
14. Demydova, Y.Y., Latysh, K.V. (2022). Kryminalistychni ekspertyzy v strukturi sudovo-ekspertnoi diialnosti: osoblyvosti normatyvno-pravovoho rehuliuвання. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 6. 403–406. [in Ukrainian].
15. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini»: vid 24.02.2022 roku № 64/2022. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>. [in Ukrainian].

16. Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy «Pro deiaki pytannia zabezpechennia sudovo-ekspertnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu»: vid 14.03.2022 roku № 1138/5. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-22#Text>. [in Ukrainian].

17. Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy «Pro zatverdzhennia Instruktzii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen»: vid 08.10.1998 roku № 53/5. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. [in Ukrainian].

18. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym maina u Zbroinykh Sylakh Ukrainy»: vid 21.09.1999 roku № 1075-XIV. VVR, 1999, № 48, st. 407. [in Ukrainian].

19. Nakaz ministerstva oborony Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro viiskove (korabelne) hospodarstvo Zbroinykh Syl Ukrainy»: vid 16.07.1997 roku № 300. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0615-97#Text>. [in Ukrainian].

20. Zakon Ukrainy «Pro otsinku maina, mainovykh prav ta profesiinu otsinochnu diialnist v Ukraini»: vid 12.07.2001 roku № 2658-III. VVR, 2001, № 47, st. 251. [in Ukrainian].

21. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii»: vid 20.03.2022 roku № 326. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].

22. Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy ta Fondu derzhavnoho maina Ukrainy «Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia shkody ta obsiahu zbytkiv, zavdanykh pidpriemstvam, ustanovam ta orhanizatsiiam usikh form vlasnosti vnaslidok znyschennia ta poshkodzhennia yikh maina u zviazku iz zbroinoiu ahresieiu Rosiiskoi Federatsii, a takozh upushchenoi vyhody vid nemozhlyvosti chy pereshkod u provadzhenni hospodarskoi diialnosti»: vid 18.10.2022 roku № 3904/1223. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text>. [in Ukrainian].

23. Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy, ministerstva okhorony zdorovia, Ofisu Heneralnoho prokurora «Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii mizh orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy, zakladamy okhorony zdorovia ta orhanamy prokuratury Ukrainy pry vstanovleni faktu smerti liudyny pid chas voiennoho stanu na terytorii Ukrainy»: vid 09.03.2022 roku № 177/450/46. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#n7>. [in Ukrainian].

24. Nakaz Ministerstva yustytzii «Pro zatverdzhennia Instruktzii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen»: vid 08.10.1998 roku № 53/5. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. [in Ukrainian].

25. Nakaz Ministerstva zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia rozmiru shkody zavdanoi zemli, gruntam vnaslidok nadzvychainykh sytuatsii ta/abo zbroinoi ahresii ta boiovykh dii pid chas dii voiennoho stanu»: vid 04.04.2022 roku № 167. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text>. [in Ukrainian].

26. Nakaz Ministerstva zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv «Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku neorhanizovanykh vykydiv zabrudniuiuchykh rehovyn abo sumishi takykh rehovyn v atmosferne povitria vnaslidok vynyknennia nadzvychainykh sytuatsii ta/abo pid chas dii voiennoho stanu ta vyznachennia rozmiriv zavdanoi shkody»: vid 13.04.2022 roku № 175. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0433-22#Text>. [in Ukrainian].

27. Nakaz Ministerstva zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia shkody ta zbytkiv, zapodiianykh lisovomu fondu vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii»: vid 05.10.2022 roku № 414. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-22#Text>. [in Ukrainian].

28. Boiko, A.V., Chornous, Y.M. (2023). Cudova ekspertyza v umovakh voiennoho stanu: problemy, aktualni pytannia. Retrieved from: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/897de507-8f58-4e3d-ad31-3de66eb4ae21/content>. [in Ukrainian].

29. Aliksieichuk, V.I. (2023). Pytannia pidhotovky sudovykh ekspertiv (v konteksti vyrishennia zavdan vidnovlennia Ukrainy). *Sudova ekspertyza v konteksti vidnovlennia Ukrainy*, 3, 4–30. [in Ukrainian].

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Шевчук В.М. Криміналістичні засоби, методи та технології протидії злочинам у сфері національної безпеки в контексті європейської інтеграції. *Publishing House «Baltija Publishing»*. 2020. № 6. С. 582–604.
2. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. *BBP*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI від 13.04.2012. *BBP*. 2013. №№ 9–13. Ст. 88.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України № 1618-IV від 18.03.2004. *BBP*. 2004. №№ 40–42. Ст. 492.
5. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України № 1798-XII від 06.11.1991. *BBP*. 1992. № 6. Ст. 56.
6. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України № 2747-IV від 06.07.2005. *BBP*. 2005. №№ 35–37. Ст. 446.
7. Митний кодекс України : Закон України № 4495-VI від 13.03.2012. *BBP*. 2012. №№ 44–48, ст. 552.

8. Про судову експертизу : Закон України № 4038-XII від 25.02.1994. *ВВР*. 1994. № 28. Ст. 232.
9. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України № 848-VIII від 26.11.2015. *ВВР*. 2016. № 3. Ст. 25.
10. Про бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів та республіканське бюро (Автономної Республіки Крим) : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17.01.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0258-95#Text> (дата звернення: 30.06.2024).
11. Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України : Наказ Міністерства юстиції України № 3660/5 від 30.12.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0002-12#Text> (дата звернення: 30.06.2024).
12. Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів : Наказ Міністерства юстиції України № 492/5 від 29.03.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12#Text> (дата звернення: 30.06.2024).
13. Тимченко О.В. Особливості судово-експертної діяльності при розслідуванні злочину Забруднення моря (ст. 243 ККУ). *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2016. № 3(14). С. 93–96.
14. Демидова Є.Є., Латиш К.В. Криміналістичні експертизи в структурі судово-експертної діяльності: особливості нормативно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 403–406.
15. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 01.07.2024).
16. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану : Наказ Міністерства юстиції України № 1138/5 від 14.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-22#Text> (дата звернення: 01.07.2024).
17. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій із питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.07.2024).
18. Про правовий режим майна у Збройних Силах України : Закон України № 1075-XIV від 21.09.1999. *ВВР*. 1999. № 48. Ст. 407.
19. Про затвердження Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України : Наказ Міністерства оборони України № 300 від 16.07.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0615-97#Text> (дата звернення: 04.07.2024).
20. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України № 2658-III від 12.07.2001. *ВВР*. 2001. № 47. Ст. 251.
21. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України № 326 від 20.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.07.2024).
22. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : Наказ Міністерства економіки України та Фонду державного майна України № 3904/1223 від 18.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text> (дата звернення: 04.07.2024).
23. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, міністерства охорони здоров'я, Офісу Генерального прокурора № 177/450/46 від 09.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#n7> (дата звернення: 01.07.2024).
24. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій із питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції № 53/5 від 08.10.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 04.07.2024).
25. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам унаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 167 від 04.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення: 03.07.2024).
26. Про затвердження Методики розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів № 175 від 13.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0433-22#Text> (дата звернення: 03.07.2024).
27. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 414 від 05.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-22#Text> (дата звернення: 03.07.2024).
28. Бойко А.В., Черноус Ю.М. Судова експертиза в умовах воєнного стану: проблеми, актуальні питання. 2023. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/897de507-8f58-4e3d-ad31-3de66eb4ae21/content> (дата звернення: 01.07.2024).
29. Алексейчук В.І. Питання підготовки судових експертів (у контексті вирішення завдань відновлення України). *Судова експертиза в контексті відновлення України*. 2023. № 3. С. 24–30.